

MOTERYS VISUOMENINĖJE GAMYBOJE

(Kai kurlų sociologinio tyrimo duomenų analizė)

Nauja, socialistinė Lietuvos TSR liaudies ūkio struktūra sukėlė esminių poslinkių darbo jėgos paskirstyme. Į visuomeninę gamybą įsitraukė daug moterų. 1945 m. Lietuvos pramonėje moterys sudarė 25% bendro darbininkų ir tarnautojų skaičiaus, o 1967 m.— 47%, statyboje: 1945 m.— 4%, 1967 m.— 18%, transporte ir ryšiuose: 1945 m.— 14%, 1967 m.— 29%; ypač didelis moterų procentas negamybinėje sferoje: švietime — 72%, sveikatos apsaugoje — 84%. Moterų dalis viso respublikos liaudies ūkio darbuotojų tarpe padidėjo nuo 29% (1945 m.) iki 48% (1967 m.)¹.

Taigi, Lietuvos respublikai, kaip ir visai Tarybų Sąjungai, būdingas didelis moterų užimtumas. Moterų dalyvavimas visuomeninėje gamyboje turi labai svarbios reikšmės tiek visapusiškam jų, kaip visuomenės narių, vystymuisi, tiek pačios gamybos augimui.

Tačiau dabartiniu komunizmo kūrimo laikotarpiu, tobulinant socialistinius gamybinius santykius, iškyla moterų darbo specifinių problemų, kurioms spręsti būtina imtis atitinkamų socialinio reguliavimo priemonių.

Svarbiausia problema, mūsų nuomone, yra ta, kad moterų įtraukimo į visuomeninę gamybą tempų neatitinka tie tempai, kuriais plečiamos gyventojų materialinių-buitinių poreikių tenkinimo visuomeninės formos.

Moters vaidmuo visuomenėje neapsiriboja jos dalyvavimu gamyboje: ji atlieka ne mažiau svarbias visuomenei motinystės, vaikų auklėjimo, namų šeimininkės funkcijas. Po 7—8 valandų darbo gamyboje moteriai darbo diena nesibaigia: jos laukia vaikai ir namų reikalai.

Aptarnavimo sfera šiuo metu tenkina tik nedidelę gyventojų atitinkamų poreikių dalį: visos Tarybų Sąjungos mastu ikimokyklinės vaikų įstaigas lanko apie 23% ikimokyklinio amžiaus vaikų, o Lietuvos TSR — tik 12%, visuomeninio maitinimo tinklui tenka apie 16% mažmeninės maisto prekių apyvartos, skalbyklose skalbiama apie 2% gyventojų skalbinių².

¹ Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra, V., 1967, p. 215.

² В. Гусеинов, В. Корчагин, Перепись населения и его экономическая характеристика.— «Вопросы экономики», 1967, № 7, стр. 119; Lietuvos TSR ekonomika ir kultūra, p. 263.

Dėl nepakankamo aptarnavimo sferos išvystymo moterys daug laiko praleidžia, dirbdamos namų ruošos darbus. Mūsų apskaičiavimu, paremtu Vilniaus „Elfos“ gamykloje atlikto atrankinio tyrimo duomenimis, namų reikalams darbininkė kasdien turi skirti vidutiniškai nuo 3 iki 6 valandų. Dirbančioms gamyboje ir šeimoje moterims lieka maža laisvo laiko, būtino jų dvasiniam augimui. Ryšium su tuo moterų darbo racionališnio panaudojimo, jo visuomeninio efektyvumo padidavimo klausimas darosi ypač aktualus.

Tirdami šią problemą konkrečiai, 1966 metais mes padarėme atrankinę apklausą Vilniaus „Lelijos“ susivienijime ir „Audėjo“ kombinate. Apklausėme 376 žmones, iš jų 325 (86,4%) — moterys. Tyrėme darbininkių išsilavinimą, kvalifikaciją ir darbo efektyvumą.

Apklaustųjų moterų amžius toks:

iki 20 metų	— 2,6%
nuo 20 iki 25 metų	— 18,3%
„ 25 „ 30 „	— 17,1%
„ 30 „ 35 „	— 38,7%
„ 35 „ 40 „	— 15,2%
vyresnės kaip 40 metų	— 8,1%

Kaip matom, dauguma šiose įmonėse dirbančių moterų yra palyginti jaunos (76,7% apklaustųjų moterų — iki 35 metų).

Apklaustosios moterys gamyboje dirba:

pirmuosius metus	— 0,4%
nuo 1 iki 3 metų	— 20,4%
„ 3 „ 5 „	— 10,2%
„ 5 „ 10 „	— 31,9%
„ 10 „ 15 „	— 29,1%
daugiau kaip 15 metų	— 8,0%

Taigi, daugiau kaip pusė (69%) moterų turi didesnę nei 5 metų darbo stažą, o 37,1% dirba gamyboje jau daugiau kaip 10 metų.

Apklaustųjų moterų išsilavinimas:

iki 4 klasių	— 22,6%
nuo 5 iki 6 klasių	— 20,9%
„ 7 „ 8 „	— 40,7%
„ 9 „ 11 „	— 14,2%

vidurinį specialųjį išsilavinimą turi 1,6%.

Taigi, 56,5% apklaustųjų darbininkų turi vidurinę arba nepilną vidurinę išsilavinimą. Vis dėlto daugiau kaip 40% neturi ir nebaigto vidurinio išsilavinimo, o 22,6% iš jų neperžengė 4 klasių ribos, nors pastarųjų dauguma (60%) neturi nė 35 metų.

Visų apklaustųjų moterų išsilavinimo vidurkis — 6,39 klasės, o vyrų — 6,62 klasės. Vyrų ir moterų išsilavinimo skirtumas, kaip matom, nežymus. Taip yra, matyt, dėl to, kad dauguma jų mokslą ėjo būdami jauni. Kartu šis faktas rodo tuos svarbius poslinkius, kurie įvyko, likviduojant socialinę moters nelygybę švietimo srityje.

Mums įdomu buvo ir tai, kaip skiriasi darbininkų išsilavinimas priklausomai nuo jų amžiaus. Apklausos rezultatai tokie:

Amžiaus grupės	Išsilavinimas			
	1—4 kl.	5—7 kl.	8—11 kl.	vid. techninis
18—20 metų	—	36,3	54,5	9,2
20—25 „	—	62,7	34,8	2,5
25—30 „	5,8	68,6	23,2	2,4
30—35 „	23,1	69,5	7,4	—
35—40 „	53,8	43,5	2,7	—
40 ir daugiau metų	33,3	66,7	—	—

Krinta į akis žemas išsilavinimo lygis moterų, turinčių 35—40 metų. Jis, matyt, paaiškinamas tuo, kad dauguma to amžiaus moterų augo karo metais ir neturėjo sąlygų mokytis.

Tarybų valdžios metais Lietuvoje labai pakito moterų išsilavinimas, jų profesija. 1966 m. pabaigoje Lietuvos TSR buvo 30,2 tūkst. moterų, turinčių aukštąjį išsilavinimą — tai 52% visų specialistų, o bendrame baigusių vidurinę specialųjį mokslą skaičiuje (88,4 tūkst.) moterų buvo 60%. Moterys sudarė 25% visų inžinierių, 41% visų agronomų, zootechnikų ir veterinarijos gydytojų, 52% ekonomistų, 71% gydytojų, 70% visų pedagogų, bibliotekų ir kultūros-švietimo įstaigų darbuotojų, baigusių aukštąjį mokslą³.

³ Lietuvos TSR ekonomika ir politika, p. 220.

Respublikos aukštosiose mokyklose 1966/67 mokslo metais mokėsi 50,7 tūkst. studentų, iš kurių 26,9 tūkst., t. y. daugiau kaip pusę, sudarė moterys ⁴.

Didelių pakitimų ta linkme įvyko ir pramonėje, statyboje bei transporte.

Darbo žmonių išsilavinimo lygis ir jų kvalifikacija, kaip darbo našumo kėlimo veiksniai, darosi vis reikšmingesni liaudies ūkiui. Akademiko S. Strumilino apskaičiavimu, išaugusio darbininkų išsilavinimo ir kvalifikacijos sąskaita Tarybų Sąjungoje 1960 metais buvo gauta maždaug 23% nacionalinių pajamų ⁵. Tai daugiau kaip tris kartus viršijo valstybės metines išlaidas liaudies švietimui ir mokslui. Kitaip tariant, kiekvienas švietimo ir mokslo vystymui išleistas rublis nacionalines pajamas padidino daugiau kaip trim rubliais.

Tyrimai, kuriuos minėtose įmonėse atliko Vilniaus Valstybinio V. Kapsuko universiteto Sociologinių tyrimų laboratorija, rodo, jog kuo darbas sudėtingesnis, tuo išsilavinimo efektyvumas didesnis:

Tyrinėjamos grupės	Koreliacijos koeficientas	
	Išsilavinimas ir produkcijos kokybė	Išsilavinimas ir rodiklis P ⁶
I grupė (sudėtingo darbo darbuotojai)	0,464	0,343
IV grupė (paprasto, mažiau kvalifikuoto darbo darbuotojai)	0,283	0,272

Kaip matom, išsilavinimo įtaka objektyviems darbo rezultatams pirmojoje grupėje pusantrą karto didesnė, negu ketvirtojoje. Šie duomenys patvirtina hipotezę apie išsilavinimo reikšmę liaudies ūkiui, esant kvalifikuotesniam, sudėtingesniam darbui.

Šiuo metu tolesnis darbininkų išsilavinimo kėlimas įgyja svarbios reikšmės mokslinės-techninės pažangos tempams spartinti ir darbo našumui didinti. Tačiau ekonominėje ir sociologinėje literatūroje dar nepakankamai skiriama dėmesio dirbančių moterų išsilavinimo, kvalifikacijos lygio ir jų darbo efektyvumo analizei.

⁴ Ten pat, p. 264.

⁵ В. Е. Комаров, Строительство коммунизма и профессиональная структура работников производства, М., 1965, стр. 154—155.

⁶ P — tai suvestinis rodiklis, apimantis išdirbio normas įvykdymą, darbo kokybę ir atsakingumą darbe.

Mūsų tyrimas parodė, kad moterys, aplamai imant, turi žemesnes kategorijas, negu vyrai, dėl to ir vidutinis jų darbo užmokestis mažesnis. Darbininkai pagal specializacijos pakopas pasiskirstę taip:

Specialybės kategorijos	Moterys (%)	Vyrai (%)
I	—	—
II	3,2	4,3
III	36,7	12,7
IV	33,4	14,8
V	23,0	12,7
VI	3,2	53,2
0	0,5	2,3
	100	100

Lentelės duomenys rodo, kad 65,9% vyrų (31 iš 47) turi penktą ir šeštą kategoriją, o tokios kvalifikacijos moterų — tik 26,2%. Visiškai priešingas vaizdas yra žemesnėse kategorijose: apie 40% moterų turi ne didesnę kaip trečią kategoriją, o vyrų tokias kategorijas turi tik 19%. Vidutinė vyrų kvalifikacija — 4,89 kategorijos, o moterų — 3,83. Daugiausia vyrų turi šeštą kategoriją, o daugiausia moterų — trečią, nežiūrėnt to, kad moterų ir vyrų bendrojo išsilavinimo lygis beveik vienodas.

Šių faktų akivaizdoje kažin ar galima sutikti su tvirtinimu, kad Tarybų Sąjungoje panaikintos moterų ekonominės nelygybės liekanos⁷. Tokie aprioriniai tvirtinimai apsunkina moterų darbo visuomeninėje gamyboje tikrosios padėties analizę ir nepadaeda laiku įveikti esamus mūsų kasdieninio gyvenimo prieštaravimus.

Socializme panaikinama pagrindinė moters ekonominės nelygybės priežastis — privatinė gamybos priemonių nuosavybė. Tačiau dabartiniu laikotarpiu (pirmojoje komunizmo fazėje), kai gamybinių jėgų išsivystymo lygis dar nelabai aukštas ir egzistuoja senojo darbo pasidalijimo liekanos, išlieka tam tikra ekonominė moters nelygybė. Ji išliks tol, kol bus smulkus namų ūkis, sąlygotas nepakankamo darbo našumo, nepakankamo įvairių buities darbų suvisuomeninimo ir mechanizavimo. Darbo našumas kaip tik ir nulemia atitinkamų gamybinių santykių būvimą.

⁷ В. М. Ткаченко, Ликвидация остатков неравного положения женщины в быту — закономерный процесс строительства коммунизма (автореферат канд. дисс.), Минск, 1966, стр. 11.

Dėl neaukšto moterų kvalifikacijos lygio daugelis jų dirba žemesnės kvalifikacijos darba, negu vyrai. Štai būdingas pavyzdys. Mūsų tiriamose įmonėse sudėtingą, didelės kvalifikacijos reikalaujantį darbą (mašinų valdymas ir derinimas) dirbančių grupėje moterys sudaro tik 2,3%; mechanizuoto darbo grupėje — 34,6%; monotoniško darbo (prie konvejerių ir puskonvejerių) grupėje — 58,8% ir paprasto, nemechanizuoto rankų darbo grupėje — 6,5%.

Taigi, dauguma apklaustų moterų dirba paprastus, menkos kvalifikacijos reikalaujančius rankų darbus. Šis skaičius nėra atsitiktinis, o išreiškia bendrą tendenciją. Statistikos duomenys rodo, kad žymi dalis moterų dirba sunkų, daug fizinių jėgų reikalaujantį arba šiaip rankų darbą: 49,9% TSRS pramonėje dirbančių moterų atlieka pagalbinis darbus, 70% iš jų dirba rankų darbą; moterys sudaro 33,1% visų pakrovimo-iškrovimo ir transporto darbininkų⁸.

Tekstilės ir maisto pramonės įmonėse, visuomeninio aptarnavimo ir panašiose sferose rankų darbas sudaro 60—70% visų darbų, tuo tarpu mašinų gamyboje — 50%, chemijos pramonėje — 40%, metalurgijos pramonėje — 35%⁹. Toks didelis rankų darbo procentas rodo nepakankamą mechanizavimo lygį tose liaudies ūkio šakose, kur daugiausia dirba moterys. Ši aplinkybė, mūsų nuomone, ir yra viena iš objektyvių priežasčių, nulemiančių palyginti žemą dirbančių moterų kvalifikacijos lygį.

Žemas moterų darbo kvalifikacijos lygis turi neigiamų socialinių-ekonominių pasekmių: jis visų pirma trukdo augti darbo našumui, apsunkina moterų ekonominės nelygybės liekanų likvidavimą, stabdo moters asmenybės vystymąsi.

Daugelio tradiciškai „moteriškų“ įmonių mechanizavimo lygis — nepakankamas, technologija — sena, todėl didelė dalis gamybinių operacijų jose — vienodos, monotoniškos.

Kelti savo bendrąjį išsilavinimą ir profesinį lygį dirbančioms moterims labai kliudo namų ūkis. Absoliuti darbininkų dauguma (93,9% apklaustų moterų) niekur nesimoko. Mokslą tęsia tik 18 apklaustų moterų; 83,3% nesimokančių dar neturi 30 metų; vyresnės kaip 40 metų nesimoko nė viena. Mokosi daugiausia tos, kurių išsilavinimas didesnis.

⁸ Вопросы использования трудовых ресурсов в народном хозяйстве СССР, М., 1963, стр. 268—269.

⁹ Г. А. Слесарев, З. А. Янкова, Социальные аспекты рационального использования труда работающей женщины, М., 1967, стр. 7.

Štai kokius atsakymus gavome į klausimą „Jeigu Jūs nesimokote, tai dėl ko?“¹⁰:

Apklaustųjų amžius	Dėl amžiaus	Gyvenu toli nuo dar- bavietės	Per daug išvargina darbas	Didesnių žinių dar- bai nereikia	Dirbu papildomą darbą	Nepalankios darbo pamainos	Nepalankios šeimos ir buities sąlygos	Dėl įvairių kitų aplinkybių	Pati nenoriu, nors kiščių ir nėra	Iš viso
Iki 18 metų	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
18—20 „	—	—	—	—	—	—	—	3	2	5
20—25 „	2	6	5	—	—	6	17	10	10	56
25—30 „	2	2	1	—	—	3	40	7	5	60
30—35 „	26	2	2	1	1	2	73	11	10	128
35—40 „	22	—	—	—	—	—	41	5	3	71
40—50 „	21	—	1	—	—	—	15	1	2	40
50—60 „	9	—	—	—	—	—	4	—	—	13
daugiau kaip 60 metų	1	—	—	—	—	—	—	—	—	1
Iš viso:	83	10	9	1	1	11	190	37	32	374

Kaip matom, dauguma apklaustų moterų nesimoko dėl nepalankių šeimos ir buities sąlygų.

Panaši padėtis ir kvalifikacijos kėlime: savo kvalifikaciją kelia tik 6% apklaustų darbininkių. Kitos darbininkės į anketos klausimą, kodėl jos nekelia savo kvalifikacijos, atsakė štai ką (atsakė ne visos):

Apklaustųjų amžius	Mano darbas nereika- lauja kategori- jos kelimo	Kategori- jos pake- limas nenadidina darbo užmokesčio	Kvalifi- kacijos kėlimas creani- zuotas nepaten- kinamai	Kliudo buities sąlygos	Dėl kitų aplinky- bių	Iš viso
Iki 18 metų	—	—	—	—	—	—
18—20 „	4	—	2	1	—	7
20—25 „	8	4	5	15	16	48
25—30 „	7	1	4	24	9	45
30—35 „	13	2	8	52	27	102
35—40 „	5	2	6	10	17	40
40—50 „	1	—	1	4	10	16
50—60 „	—	—	—	1	4	5
daugiau kaip 60 metų	—	—	—	—	1	1
Iš viso:	38	9	26	107	84	264

¹⁰ Daugelis iš atsakiusių į tą klausimą moterų nurodė po kelias nesimokymo priežastis.

Vadinasi, daugeliui moterų (40,5%) kvalifikaciją kelti trukdo buities sąlygos.

Dar mažesnė moterų dalis savo žinias panaudoja kūrybiniams ieškojimams. Gamybės racionalizavime dalyvauja tik 5,6% apklaustų darbininkių; dauguma moterų negali įsitraukti į kūrybinį darbą dėl perkrovimo namų reikalais, dėl laisvo laiko stokos.

Aišku, kad didžiausias galimybes kelti kvalifikaciją turi bevaikės moterys ir tos, kurių vaikai auklėjami valstybinėse vaikų įstaigose. Tolesnis vaikų įstaigų tinklo ir buitinio aptarnavimo sferos plėtimas suteiks dirbančioms moterims daugiau laisvo laiko, kurį jos galės panaudoti savo kvalifikacijai kelti, asmenybei ugdyti.

Šios išvados padarytos tik dviejų įmonių tyrimo pagrindu ir negali pretenduoti į visuotinumą. Tiesa, daug kuo jos sutampa su tyrimų, atliktų kituose TSRS miestuose, išvadomis¹¹. Šią problemą reikia tirti toliau, nes ji apima klausimus, kurie iki šiol visai nebuvo tiriami.

Mūsų nuomone, būtų naudinga:

a) įdiegiant techninę pažangą, pirmiausia išvaduoti darbininkes nuo sunkaus rankų darbo, o taip pat nuo mažai kvalifikuotų, monotoniškų darbų, kurie moteris labai vargina ir neskatina kelti savo kultūrinį-techninį lygį, ugdyti kūrybinę iniciatyvą. Iš dalies jau galima būtų tai padaryti, jeigu įmonių vadovai labiau rūpintųsi gamybės procesų mechanizavimu.

b) toliau kelti moterų (ypač vidutinio amžiaus moterų ir namų šeimininkių) kvalifikaciją. Kai kurios įmonės čia turi rimto dėmesio vertą patirtį: moko būsimas darbininkes individualiai ir brigadomis, pačiose įmonėse įsteigia specialius kursus. Tokiam mokymui, žinoma, reikia turėti nuolatinių kadro (inžinierių ir technikų), reikia papildomų išlaidų, tačiau tos išlaidos atsismokės su kaupu, nes, keliant darbininkių kvalifikaciją, žymiai padidėja jų darbo našumas.

c) įmonėse (ypač tose, kur daugiausia dirba moterys) įsteigti buities tarnybos skyrius ir priėmimo punktus. Tas pagerintų buitinių gyventojų aptarnavimą ir suteiktų moterims daugiau laisvo laiko.

d) pakeisti šeimas turinčių moterų (žinoma, tų, kurios pačios pageidauja) darbo režimą: įvesti joms nepilną darbo dieną arba nepilną darbo savaitę. Taip pat reiktų panaikinti moterims naktines darbo pamainas.

---

¹¹ А. Лабзин, Строительство коммунизма и устранение остатков неравного положения женщин в быту (автореферат канд. дисс.), М., 1964; В. Старогуб, Технический прогресс и труд женщин (автореферат канд. дисс.), Л., 1966.